

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Plan spotkania:

- omówienie stanu badań nad WMG (w zarysie)
- Gdańsk w przede dniu wybuchu I wojny światowej
- sprawa polska i Gdańska w latach 1914-1918
- czynniki determinujące powstanie WMG
- 3 etapy utworzenia WMG:
 - od 28 czerwca 1919 r. do 15 listopada 1920 r.
- „kryształizacja” WMG : do końca 1923 r.
- Wolne Miasto Gdańsk: ustrój, terytorium, ludność

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Wybrane zagadnienia, które do tej pory nie doczekały się osobnych, rzetelnych opracowań:

- powstanie, struktury i rozwój największych partii (DNVP, Zentrum)
- kościół ewangelicki
- szkolnictwo
- życie codzienne
- kwestie przemian społecznych
- sport i rekreacja

- „okres przejściowy” (11 XI 1918/10 II 1920 – 15 XI 1920)

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Gdańsk (miasto) w 1914 r:

Obszar gminy miejskiej: 6425,27 ha

1 IV 1914 przyłączenie:

-Stogi, Krakowiec, Sączki, Górkki Zachodnie i Wisłoujście
- część Zaspy, Młyniska, Brzeźno

Ludność: na początku 1914 r: ok. 183 000

po 1 IV 1914: + ok. 13 000 ok. 196 000

Struktura wyznań (stan z 1910 r.):

ewangelicy ok. 110 000

katolicy ok. 55 000

Żydzi ok. 2 400

pozostałe wyznania chrześcijańskie ok. 1 600

pozostali ok. 500

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) część I – Geneza i ustrój WMG

POSTAWA POLAKÓW I SPRAWA POLSKA W LATACH I WOJNY ŚWIATOWEJ

- lata **1914-1916**:
wobec zwycięstw państw centralnych oraz wprowadzonego prawa wojennego czy poboru, nadzieję na zmianę sytuacji ludności polskiej w zaborze pruskim bardzo słabe
- zmiana w latach **1917-1918**:
 - rewolucja bolszewicka w Rosji
 - powstanie Królestwa Polskiego
 - niepowodzenia niemieckie na froncie zachodnim

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) część I – Geneza i ustrój WMG

- **styczeń 1917 r.:** orędzie Woodrowa Wilsona, w którym wspomina o utworzeniu zjednoczonej i samodzielnej Polski
- **luty 1917 r.:** propozycja władz gdańskich, by w przypadku powstania Polski zapewnić jej tzw. port polski w ramach (planowanej) rozbudowy portu gdańskiego (sam Gdańsk pozostałby integralną częścią Niemiec)
- memoriały: Romana Dmowskiego do Wlk. Brytanii (**marzec, lipiec 1917 r.**) i Komitetu Narodowego Polskiego do Francji (**listopad 1917 r.**)
- **grudzień 1917 r.:** Woodrow Wilson podaje przykład Austro-Węgier, Serbii i Polski (państwa muszą mieć dostęp do morza)
- **styczeń 1918 r.:**
 - mowa Davida Lloyd George'a (5 stycznia)
 - orędzie Woodrowa Wilsona (8 stycznia) - słynny 13. punkt

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

Czynniki determinujące losy Gdańska po 1918 r.:

- brak zgody wśród zwycięskich państw alianckich odnośnie kształtu przyszłej Polski i samego Gdańska
- dominująca postawa Wlk. Brytanii na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r.
- pośrednio: sytuacja w ówczesnej Rosji
- aktywna działalność strony niemieckiej
- relatywnie bierna postawa strony polskiej

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

czynniki wpływające na postawę
Wielkiej Brytanii wobec kwestii Gdańska:

- obawa „widma bolszewickiego”
- „kompleks winy” Wlk. Brytanii wobec Niemiec
- brak „żywotnych interesów” brytyjskich w tej części Europy
- idea internacjonalizacji ujścia dużych rzek
- pośrednio: rywalizacja z Francją

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

postawa strony niemieckiej (koniec 1918, I poł. 1919):

- w listopadzie 1918 r. nowym nadburmistrzem z nadania Berlina: Heinrich Sahm
- walka o utrzymanie niemieckiego charakteru miasta
- formowanie się ochotniczych formacji wojskowych nadzieja części społeczeństwa na powstanie zbrojne
- propozycje regulacji dostępu do morza dla Polski, ale bez odłączania Gdańska
- 24 czerwca 1919 r. – oświadczenie magistratu „nadziei i woli” o zachowaniu niemieckiego charakteru

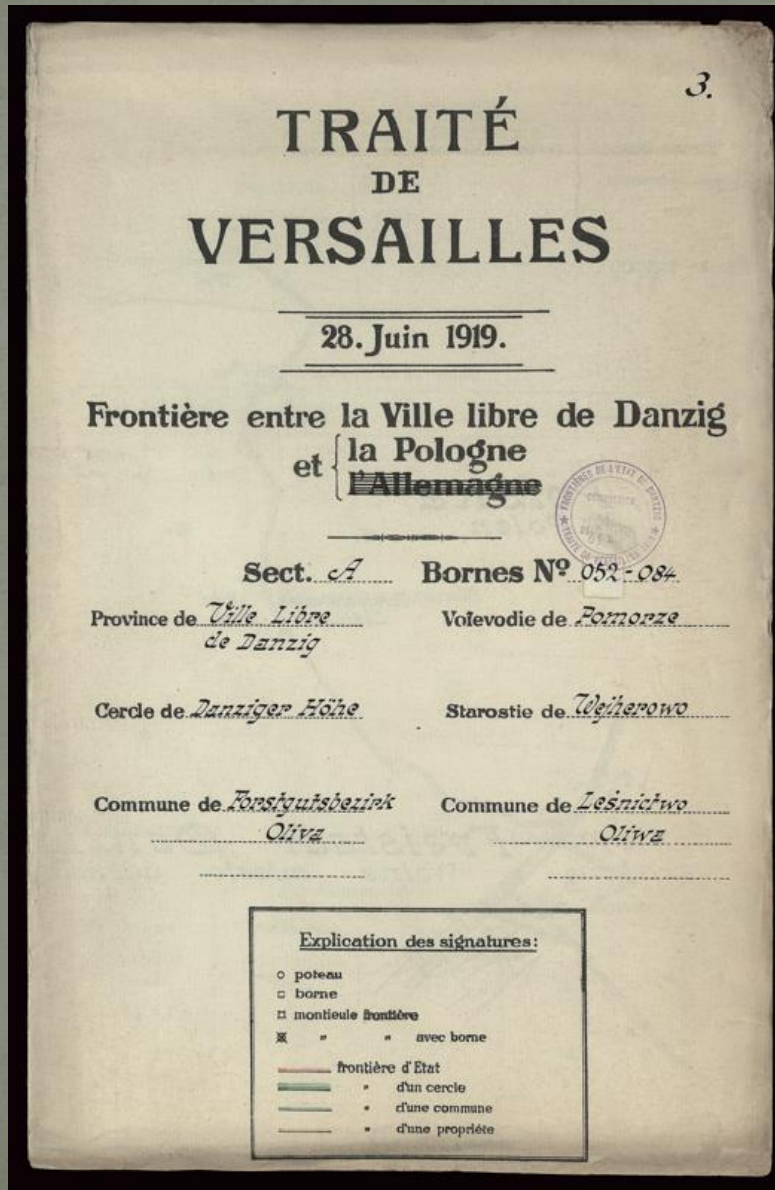
Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) część I – Geneza i ustrój WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) część I – Geneza i ustrój WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) część I – Geneza i ustrój WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

traktat wersalski (28 VI 1919)

Art. 100-108 dotyczyły Gdańska:

- powstanie WMG pod ochroną LN
- WMG ma być republiką; przyszła konstytucja ma być opracowana przez pochodzące z wyborów Zgromadzenie Konstytucyjne przy porozumieniu z Wysokim Komisarzem Ligi Narodów
- określenie w zarysie granic WMG (szczegółami miała zająć się specjalna komisja delimitacyjna)
- ogólny zarys praw Polski

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

traktat wersalski (28 VI 1919)

Wykonanie postanowienia o powstaniu WMG: 3 etapy

- 1) przygotowanie Rzeszy i Prus do opuszczenia terytorium przyszłego WMG (II połowa 1919 r., styczeń 1920 r.)
- 2) przejęcie władzy nad Gdańskiem przez Mocarstwa Sprzymierzone (10 lutego 1920 r.)
- 3) formalne utworzenie przez organ Mocarstw (Konferencję Ambasadorów) WMG (28 października 1920 r.)

Finalnie: wejście w życie decyzji Konferencji Ambasadorów:
15 listopada 1920 r. – proklamacja WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Przygotowanie Rzeszy i Prus do opuszczenia terytorium przyszłego WMG

- ścisła współpraca między magistratem a Berlinem
- pierwsze (dwa) projekty przyszłej konstytucji WMG
- regulacja odnośnie gdańskiego aparatu biurokratycznego
- rozmowy nad przekazaniem miastu gruntów, zabudowań, urzędzeń i materiałów, które należały do rządu niemieckiego przed 1 sierpnia 1914 r. (wówczas nie podlegałyby podziałowi)
- traktat wersalski nabierał mocy 10 stycznia 1920: dzień wcześniej regulacja dotycząca sposobu przekazania władzy Entencie

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Gdańsk pod kontrolą Ententy (10 lutego – 15 listopada 1920 r.)

- 11 lutego – przybywa Sir Reginald Tower
- 13 lutego – przekazanie władzy Towerowi przez Lothara Foerstera (pełnił władzę od 10 stycznia)
- 18 lutego – pierwsze posiedzenie międzysojuszniczej rady, która miała ustalić przebieg granicy WMG
- 5 marca – ustanowienie Rady Stanu (działała do 7 grudnia, tj. ukonstytuowania się Senatu WMG); 25 marca została rozszerzona o przedstawicieli 6 partii

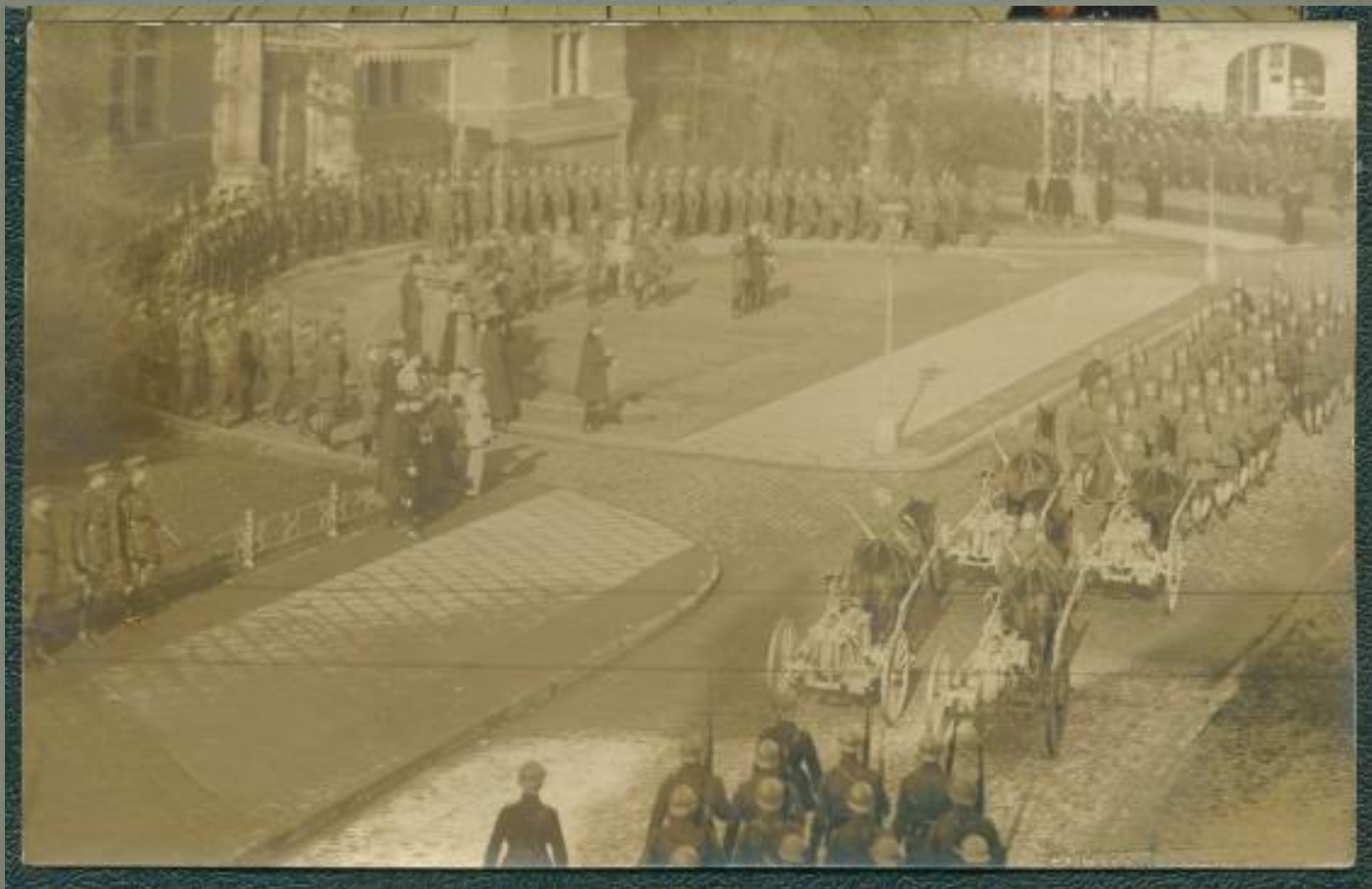
Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) część I – Geneza i ustrój WMG

Der Oberkommissar des Freistaates Danzig Reginald Tower und der Oberbefehlshaber der Danziger Entente-truppen General Hayking.

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Gdańsk pod kontrolą Ententy (10 lutego – 15 listopada 1920 r.)

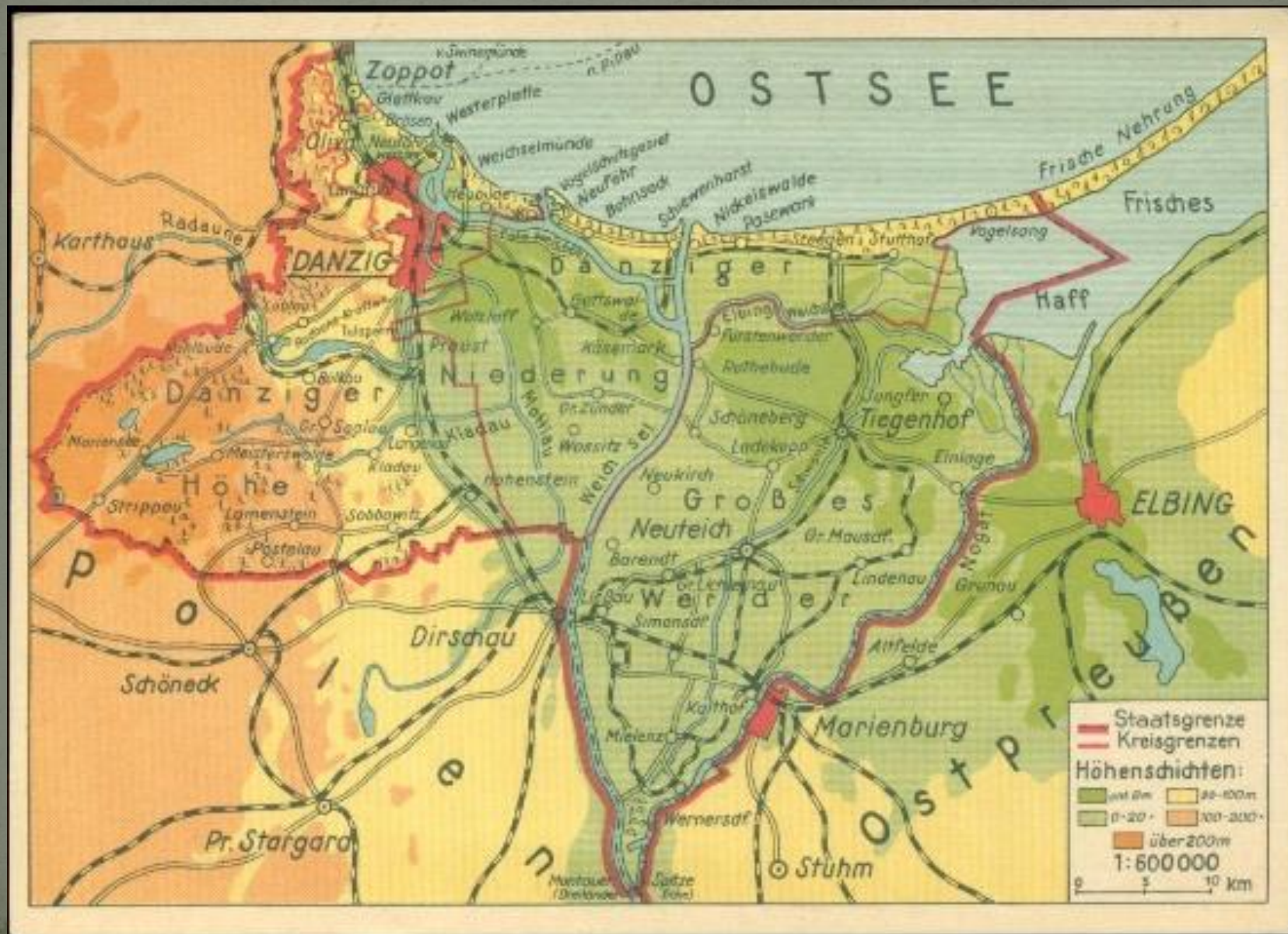
- 22 kwietnia – podpisanie polsko-gdańskiej umowy gospodarczej
- 16 maja – wybory do Zgromadzenia Konstytucyjnego (120 osób) (działało do 6 grudnia, tj. przekształcenia się w Volkstag)
- 11 sierpnia – gotowy projekt Konstytucji WMG (ostateczna akceptacja LN i ogłoszenie kształtu Konstytucji nastąpiło 14 czerwca 1922 r.)
- 9 listopada – podpisanie polsko-gdańskiej konwencji (konwencja paryskiej), był to trzeci z przedstawiony projektów

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

proklamacja
Wolnego Miasta Gdańska
15 listopada 1920 r.

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

Okres „**krystalizacji**” WMG - zasadniczo do końca 1923 r.

- ogłoszenie Konstytucji WMG (14 VI 1922)
- podział mienia popruskiego
- likwidacja resztek nomenklatury i urzędów pruskich
- kwestia administracji samorządowej
- pełne wykształcenie się nowych organów i towarzystw
- powstanie Generalnego Konsulatu Niemieckiego
- gulden gdański

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

USTRÓJ I KSZTAŁT WMG

**WMG nie był państwem w świetle rozumienia
prawa międzynarodowego!**

- republika
- gwarancja Ligi Narodów (Konstytucji, niepodzielności obszaru)
- obszar zdemilitaryzowany
- wolność sumienia i wyznania
- język urzędowy: niemiecki
- ograniczona suwerenność na rzecz Ligi Narodów i Polski
- władza w WMG podzielona między 4 ośrodki:
 - LIGĘ NARODÓW (Wysoki Komisarz LN)
 - POLSKĘ (Komisariat Generalny RP)
 - GDAŃSKI (Volkstag i Senat)
 - RADĘ PORTU I DRÓG WODNYCH

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

USTRÓJ WMG

VOLKSTAG

- maj-grudzień 1920:
6 grudnia 1920 r. Zgromadzenie Konstytucyjne > Volkstag I kadencji
- organ reprezentacji obywatelskiej
- jednoizbowy parlament
- naczelna instytucja ustawodawcza

- 4-letnia kadencja
- początkowo 120 posłów, od 1930 r.: 72
- immunitet poselski
- frakcja lub klub: minimum 7 posłów, by mieć inicjatywę ustawod.
- wybory: powszechne, równe, tajne, bezpośrednie, proporcjonalne
- prawo wyborcze czynne: od 20 lat, bierne: od 25 lat

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

USTRÓJ WMG

SENAT WMG

- najwyższy organ władzy wykonawczej
- posiadał też funkcje inicjatywy ustawodawczej !
- pełnił poczwórną rolę:
 - „głowa państwa”
 - kompetencje rządu WMG
 - organ administracji rządowej
 - organ administracji samorządu terytorialnego
- organ kolegialny
- pięć wydziałów (prezydialny, spraw wewnętrznych, finansowy, sprawiedliwości, szkolnictwa i nauki) + komisje

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

USTRÓJ WMG

SENAT WMG

Prezydent Senatu

Z-ca Prezydenta Senatu

7 senatorów głównych (im Hauptamte)

- fachowcy, kierują resortami
- na 12 lat (potem: na 4)
- bez możliwości odwołania przez Volkstag
- stałe uposażenie, emerytura

13 senatorów pobocznych (im Nebenamte)

- politycy
- czas nieokreślony, ale możliwość odwołania przez Volkstag
- diety

od 1930 r.: Prezydent Senatu + Z-ca + 10 senatorów (bez podziału)
senatorowie na czas nieokreślony, ale nie mogą być członkami
Volkstagu

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

USTRÓJ WMG

- władza sądownicza:

NAJWYŻSZY SĄD WMG (Oberste Gericht der Freien Stadt)

najwyższa instancja sądownictwa powszechnego

Trybunał Stanu

Trybunał Wyborczy

Trybunał Konstytucyjny

sąd administracyjny

SĄD KRAJOWY (Landesgericht)

część spraw cywilnych i karnych

II instancja od wyroków sądów grodzkich

SĄDY GRODZKIE (Amtsgerichte):

większość spraw cywilnych i karnych

4: Gdańsk, Sopot, Nowy Staw, Nowy Dwór Gdański

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)
część I – Geneza i ustrój WMG

TERYTORIUM I LUDNOŚĆ WMG

obszar: 1952 km.kwad.

ludność: 1924 r. 383 995

5 powiatów:

miejskie:	Gdańsk	206 458
	Sopot	26 906
ziemskie:	Gdańskie Wyżyny	65 827
	Gdańskie Niziny	33 031
	Wielkie Żuławy	51 773

Dzieje Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)

część I – Geneza i ustrój WMG

Dziękuję za uwagę. Pytania?